

Is natuur te koop?

Vera Dua, Alma De Walsche en Marjolein Visser

Wereldwijd gaat het slecht met de natuur. Soorten sterven uit aan een tempo dat tot honderdmaal hoger ligt dan de natuurlijke dynamiek. Waardevolle ecosystemen worden systematisch omgezet naar economisch interessanter bodemgebruik. Menselijk handelen ligt aan de basis van deze zorgwekkende evolutie en algemeen worden vijf grote oorzaken voor het mondiale biodiversiteitsverlies aangeduid: overexploitatie, habitatvernietiging, verontreiniging, klimaatwijziging en de opmars van invasieve exoten.

Biodiversiteitsverlies is een ernstig probleem. Zoals blijkt uit de analyse van Johan Rockström¹ is het globale biodiversiteitsverlies zelfs een nog groter probleem dan de klimaatopwarming.

Is het moneteriseren van de natuur, via het concept van de 'ecosysteemdiensten' een goed antwoord op het verlies aan biodiversiteit? Moet dit concept om fundamentele redenen volledig verworpen worden? Of kan het, onder een aantal voorwaarden, een hulpmiddel zijn om de natuur van de vernietiging te redden? In deze tekst wordt ingegaan op de mogelijke voordelen maar ook de risico's van het gebruik van het concept 'ecosysteemdiensten'.

De mens: heerser over de natuur

De Westerse denkwijze is al eeuwen gebaseerd op het principe dat de natuur er is voor de mens. Deze 'antropocentrische' benadering zit diep verankerd in ons denken, in ons dagelijks handelen en zeker in onze economische activiteiten. Volledig in overeenstemming met de Cartesiaanse traditie gaat men ervan uit dat de natuur op zich geen waarde heeft. De natuur krijgt maar waarde wanneer de mens er rechtstreeks belang bij heeft of wanneer haar vernietiging negatieve gevolgen heeft voor de samenleving.

De impact van deze denkwijze wordt nog versterkt doordat onze economie zich krampachtig vasthoudt aan het streven naar grenzeloze groei, gekoppeld aan een mateloos consumptisme. Alles wordt daaraan ondergeschikt gemaakt. Ook de natuur ontsnapt er niet aan.

Het besef groeit wel dat de aarde eindig is, maar toch blijkt de economische logica telkens weer het pleit te winnen. Biodiversiteitsverlies wordt gezien als een moeilijk vermijdbaar neveneffect van het menselijk gebruik van de natuur en de negatieve impact daarvan wordt weggewuifd door een blind geloof in technologische oplossingen. Het besef dat de mens maar één (zij het sterk dominant) onderdeel is van het complexe ecosysteem aarde is zeker nog niet doorgedrongen. Dat we voor ons voortbestaan volledig afhankelijk zijn van natuurlijke hulpbronnen al evenmin. Ondertussen is de ontwrichting zo ver gevorderd dat de natuurlijke wetmatigheden zelf op zeer ingrijpende wijze gewijzigd zijn.

Het failliet van het klassieke natuurbehoud

De voorbije decennia was er wel aandacht voor het globale biodiversiteitsverlies. Op internationaal vlak werden diverse pogingen ondernomen om de landen wereldwijd

aan te zetten zorgvuldiger om te gaan met hun natuurpatrimonium. Veel van deze internationale afspraken zijn ondertussen omgezet in nationale wetten en zeker in Westerse landen werd gepoogd via regelgeving, financiële stimuli en aangepaste beschermingsmaatregelen het tij te doen keren. Maar het eindbilan blijft bedroevend. Ondanks de mooie internationale verbintenissen blijft het wereldwijde verlies aan biodiversiteit gigantisch. De klassieke strategie van natuurbehoud heeft blijkbaar gefaald.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat daar waar het oorspronkelijk natuurbehoudenden vooral aandacht had voor de waarde van de natuur *an sich*, men het nu over een andere boeg wil gooien. Vanuit het principe *If you can't beat the enemy, then join him*

Vanuit het principe 'If you can't beat the enemy, then join him' wordt het natuurbehoud stilaan meer gekaderd binnen de 'normale' logica van ons maatschappelijk systeem.

wordt het natuurbehoud stilaan meer gekaderd binnen de 'normale' logica van ons maatschappelijk systeem. Overtuigende rekenmodellen proberen aan te tonen dat de degradatie van ecosystemen en het verlies van biodiversiteit economisch zeer onaangename gevolgen kunnen en zullen hebben. De natuur vervult immers 'diensten' aan de mensheid die monetair vertaald kunnen worden. Via een klassieke kosten-batenanalyse kan nu zwart op wit bewezen worden dat we heel onverstandig bezig zijn met onze natuur-

lijke ecosystemen en dat het dus vanuit een puur economische logica veel slimmer is om te stoppen met de wereldwijde natuurvernietiging. Deze invalshoek ligt mee aan de basis van het verder economiseren en monetariseren van het natuurbehoudenden.

Ecosysteemdiensten: situering van het concept

Dat de menselijke economie afhankelijk is van een goed functionerende natuur is een besef dat eeuwenoud is. (Onder meer Plato wees er al op in *Criticas*). De oorsprong van de huidige invulling van 'ecosysteemdiensten' is echter van recentere datum en werd voor het eerst gebruikt door Paul en Anne Ehrlich begin de jaren 80.² In die periode ontstond een nieuwe wetenschapstak, de *Conservation Biology*, als reactie op de enorme natuurvernietiging. De biodiversiteitscrisis werd gethematiseerd door te wijzen op de complexe samenhang in de natuur, waarbij naast het soortniveau ook het ecosysteemniveau en de genetische diversiteit binnen de soorten een rol spelen. Voor dit ecologisch weefsel werd de nieuwe overkoepelende term 'biodiversiteit' geïntroduceerd.

Natuurbehoud wordt sindsdien gelijkgeschakeld met het streven naar een maximale bescherming van de biodiversiteit. Maar al gauw bleek er nood aan een meer concrete invulling van dit complexe begrip en probeerde men meetbare doelstellingen te formuleren. De soortenrijkdom was het gemakkelijkst hanteerbaar en was ook het meest relevante begrip om de strijd te voeren. Tot vandaag wordt in de praktijk het belang van biodiversiteit veelal geïllustreerd door het aantal aanwezige (zeldzame) soorten.

Maar het is net deze visie op het natuurbehoud die volgens de Britse milieufilosofen Alan Holland en John O'Neill³ de natuur vatbaar maakt voor monetarisering. Het komt er immers op neer dat een 'puntenkaart natuurbehoud' in de strijd wordt gegooid, waarbij men bijvoorbeeld meer punten geeft aan zeldzame of karakteristieke soorten.

Natuurbehoud wordt dan een zaak van het behouden of verhogen van de score die een bepaald gebied haalt op de (in functie van zeldzaamheid gewogen) soortenlijst. Door met onderling vergelijkbare eenheden te werken is het ook mogelijk om daar een prijs op te plakken.

De aantrekkelijkheid voor de natuurbehoudsector van de monetarisering van de natuur moet dus niet alleen gezocht worden in de poging zich te conformeren aan de heersende economische orde. Door de manier waarop de waarde van de natuur doorheen een specifieke invulling van de biodiversiteit wordt geconceptualiseerd wordt zo'n monetarisering bijna vanzelfsprekend gesuggereerd. Hetzelfde geldt voor het begrip 'ecosysteemdiensten'. Bij een oppervlakkige interpretatie van dit begrip komt men tot een kwantitatieve identificatie van een zeer uiteenlopend gamma van diensten (voor een overzicht zie tabel 1). Daarop kan dan telkens afzonderlijk een prijs worden geplakt, wat vermarkting mogelijk maakt.

Deze versie van natuurbehoud is zeer aantrekkelijk voor het beleid. Men wekt immers de indruk op een neutrale manier tot een beslissing te komen om bijvoorbeeld een natuurgebied al dan niet te beschermen aan de hand van cijfermateriaal.

Er zijn echter ook andere interpretaties van ecosysteemdiensten mogelijk. Zo kan men proberen de diverse ecosystemen te identificeren op basis van de geleverde diensten zonder er een prijs op te plakken (vanuit de redenering dat dit niet mogelijk of betaalbaar is) waardoor vermarkting niet mogelijk is. Dit blijft een instrumentele of functionele visie op de natuur, maar de beleidskeuzes zullen inhoudelijk gemotiveerd moeten worden en niet op basis van een klassieke kosten-batenanalyse⁴.

Ten slotte kan de notie 'ecosysteemdiensten' bekeken worden zoals de Ehrlichs het oorspronkelijk ook bedoelden, namelijk mensen inzicht doen krijgen in het belang en de waarde van biodiversiteit zonder noodzaak om deze waarde te kwantificeren en zelfs elk afzonderlijk te identificeren. In deze visie is de natuur een complex systeem waarvan de menselijke gemeenschap totaal afhankelijk is. Daaruit volgt dan het inzicht dat we de natuur het grootste respect verschuldigd zijn. Het is duidelijk dat deze interpretatie van biodiversiteit en ecosysteemdiensten in de verdrukking is geraakt...

'Ecosysteemdiensten' kunnen bekeken worden zoals de Ehrlichs het oorspronkelijk bedoelden: mensen inzicht doen krijgen in het belang en de waarde van biodiversiteit zonder noodzaak om deze waarde te kwantificeren en zelfs elk afzonderlijk te identificeren.

Het is bij dit alles belangrijk te noteren dat het concept 'ecosysteemdiensten' oorspronkelijk sterk verankerd was in het klassieke duurzaamheidsdenken, waarbij zowel de economische, de ecologische als de rechtvaardigheidswaarden centraal staan. In bepaalde wetenschappelijke discussies is dat nog steeds het geval: in de Millennium Ecosystem Assessment⁵ wordt expliciet gesteld dat

'de finale doelstelling van ecosysteemdiensten-identificatie en -waardering is het realiseren van een duurzamer hulpbronnengebruik, dat bijdraagt aan menselijk welzijn van elk individu, nu en in de toekomst'.

De vaststelling is echter dat bij de evaluatie van het duurzaamheidskarakter en ook bij de uiteindelijke beleidsbeslissingen de zorg voor de ecologische draagkracht en sociale rechtvaardigheid meestal beperkt blijft tot lippendienst en dat de economische argumenten het veelal halen. Veel heeft te maken met het gebrek aan een duidelijk en goed werkend evaluatiesysteem waarin de drie dimensies van duurzame ontwikkeling op evenwaardige wijze aanwezig zijn en ook de niet-monetaire argumenten volwaardig aan bod kunnen komen.

Tabel 1. De vier grote categorieën van ecosystemendiensten.

CATEGORIE	OMSCHRIJVING	VOORBEELDEN	COMMENTAAR VAN DE AUTEURS
Ondersteuning	Diensten die nodig zijn opdat alle andere diensten effectief geleverd kunnen worden	Nutriëntencycli, reproductie, soortverspreiding, bodemvorming, fotosynthese...	Dit is duidelijk de basiswaarde voor de rest
Regulering	Diensten die ervoor zorgen dat potentiële (menselijke en niet-menselijke) verstoringen opgevangen worden	Bestuiving, koolstof-sequestratie, zuurstof-productie, klimaatregulering, afvalverwerking, zelfreinigend vermogen, regulering van ziekten en plagen...	De regulerende werking kan pas goed functioneren als er nog genoeg veerkracht is (resilience). C-sequestratie wordt te vaak als enige regulerende ecosysteem-dienst geïsoleerd, maar kan pas werken als al de rest meedoet
Toelevering	De meest concrete invulling: wat halen we uit de natuur?	Voedsel (zowel wild als gedomesticeerd), water, zuivere lucht, mineralen, brandstof (inclusief fossiele), chemische stoffen...	Hierin zitten duidelijk zeer verschillende diensten: van ondergewaardeerde diensten zonder prijskaartje (bijv. zuivere lucht) tot diensten die te goedkoop zijn (bijv. fossiele brandstoffen), of diensten die er 'vanzelf' zijn (bijv. wilde bramen) tot diensten waarvoor de mens ook een inspanning moet leveren (gedomesticeerd voedsel)
Cultureel	Niet-materiële diensten waarmee de natuur als gemeengoed ons omringt in ons dagelijks bestaan	mogelijkheid tot recreatie, spirituele verrijking, cognitieve ontwikkeling (van kinderen), therapeutische werking	De minst voor monetarisering vatbare categorie, maar misschien wel de belangrijkste in waarde

De geldwaarde van natuur als argument en instrument

Hoewel er nog heel veel vragen zijn over hoe de waarde van biodiversiteit en ecosystemendiensten uitgedrukt kan worden in monetaire termen, wordt dit principe in de praktijk enthousiast onthaald en kent het al heel wat toepassingen. Het kan worden gebruikt als referentie bij beleidsbeslissingen om natuurvernietiging te verhinderen, te beperken, te compenseren of juist te valideren.

Enkele voorbeelden maken dit duidelijk:

- Bij de beleidsafweging of een groot stuk mangrovebos in Thailand al dan niet zou worden omgezet in scampikwekerijen werd een economische kosten-batenanalyse gemaakt waaruit bleek dat de kosten van het verlies van de mangrovefuncties (onder andere als paaiplaats voor vissen, preventie tegen tsunami, ...) groter waren dan de baten van scampi-exploitaties. Het project werd op basis daarvan afgeblazen.⁶
- De geldwaarde van een natuurgebied kan ook helpen om bij ingrijpende projecten twee alternatieve locaties tegenover elkaar af te wegen bijv. in het kader van een MER (MilieuEffectRapport) waarbij dan wordt gekozen voor de 'minst dure' en dus minst schadelijke optie.
- Het principe kan ook worden gehanteerd als objectieve basis om eigenaars of gebruikers financieel te compenseren voor het leveren van een of meerdere ecosysteemdiensten of voor het mislopen van voorziene inkomsten als gevolg van biodiversiteitsbeheer. De best gekende toepassing zijn de klassieke beheersovereenkomsten met landbouwers. Het meest actueel is de toepassing binnen REDD+-programma's⁷ (REDD = Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation) waarbij lokale gemeenschappen, regio's en zelfs landen een financiële compensatie krijgen in ruil voor het behoud en het duurzaam beheer van hun bossen in het kader van het klimaatbeleid.
- Ten slotte wordt het principe ook toegepast bij het opleggen van een compensatie bij de vernietiging van een natuurgebied. Via de vergunningsvoorwaarden kan een projectontwikkelaar gedwongen worden om de monetaire waarde van een vernietigd natuurgebied terug te storten in een compensatiefonds of om een natuurgebied met vergelijkbare of hogere waarde aan te kopen en te beschermen. Een typisch voorbeeld is het Vlaams Bossencompensatiefonds dat gespijsd wordt door eigenaars die hun bos kappen en dat gebruikt wordt om elders nieuwe bossen aan te leggen, wat trouwens in de praktijk niet goed lukt.

Zoals blijkt uit deze opsomming zijn niet alle toepassingen van het monetariseren van natuur per definitie te verwerpen. Integendeel, er zijn voorbeelden waar het geldelijk waarderen van de natuur geleid heeft tot het behoud van waardevolle natuurgebieden, tot de verhoging van de natuurwaarden of tot het verbeteren van de levenskwaliteit van lokale gemeenschappen in ruil voor biodiversiteitbescherming.

Dus wanneer kritiek geuit wordt op het nieuwe ecosysteemdenken, is het zeker niet de bedoeling om het kind met het badwater weg te gooien. Alleen is het niet altijd evident om natuur zomaar in een economische logica te persen. Een 'doorgeschoten' toepassing van dit principe kan zeer nadelige gevolgen hebben voor de samenleving én de natuur.

Van instrument naar handelswaar

Het monetariseren van natuur is niet zonder risico. Eenmaal de geldwaarde van ecosystemen wordt vastgelegd, is de stap naar het creëren van een markt voor deze 'goederen' niet meer groot. En zo ontstaat er ook een marktwaarde. De volgende stap is dan het verhandelen van deze natuurgoederen.

Dit wordt nu al toegepast in het kader van het klimaatbeleid. Een bos aanplanten betekent CO₂ fixeren en dat kan worden omgezet in koolstofkredieten. Deze kredieten kunnen door derden aangekocht worden als compensatie voor het niet halen van een opgelegde emissiedrempel of als vrijwillige compensatie voor de eigen CO₂-uitstoot. Er is ondertussen al een bloeiende markt van 'vrijwillige' koolstofkredieten ontstaan, waarbij allerlei bosprojecten omgezet kunnen worden in verhandelbare emissierechten. In 2010 liepen er zo'n 200 projecten die betrekking hadden op 2,1 miljoen ha in 40 landen en die voor 67,8 MtCO₂ kredieten hebben afgeleverd. De totale waarde van deze transacties bedroeg toen 149,2 miljoen dollar.⁸

Dat dit niet altijd gepaard gaat met een substantiële milieuwinst bewijst onder meer het Noel Kempff Climate Action Project (NKCAP) in Bolivia. Drie Amerikaanse energie-reuzen sloten in 1997 een akkoord met de Boliviaanse regering. In ruil voor een investering van 10 miljoen dollar in de bescherming van het tropisch regenwoud (onder meer door het afkopen van kapconcessies) kochten zij compensaties af voor de CO₂-emissies van hun eigen energie-installaties. De uiteindelijke klimaatwinst bleek echter negatief te zijn.⁹

Ook voor natuurkredieten is dit systeem in opmars. In de VS en Zuid-Amerika zijn er al banken waar natuurkredieten gekocht kunnen worden als al dan niet opgelegde compensatie voor natuurvernietigende projecten of als element van 'groen' ondernemen. Ook in Europa wordt daarmee geëxperimenteerd.

Daarbij kunnen randvoorwaarden opgelegd worden, bijvoorbeeld de verplichte toepassing van de *mitigation hierarchy* (VS). Eerst moet het project biodiversiteitsverlies maximaal vermijden, vervolgens moeten restauratiemaatregelen de negatieve impact minimaliseren en ten slotte moet de aankoop van natuurkredieten de onvermijdbare schade compenseren. Bij de laatste stap kan het principe *like for like or better* worden toegepast. Natuur kan alleen vervangen worden door even zeldzame of nog zeldzamere natuur en de 'prijs' ligt dan hoger dan de berekende waarde van de schade.

Maar het principe bij dit alles blijft dat via de markt natuurvernietigende praktijken al dan niet vrijwillig kunnen worden afgekocht en dat daarvoor een lucratieve handel ontstaat.

Monetarisieren van natuur: in de praktijk heel wat problemen

Het toepassen van een louter economische logica op ecosystemen is niet evident. De waardebeoordeling is meestal **onvolledig** omdat niet alle aspecten van ecosystemen worden bekeken. Voor een bos kan nog enigszins berekend worden wat de financiële waarde is van het hout, voor andere functies is het moeilijker. Wat is de waarde van het waterbergingsvermogen of van het creëren van een microklimaat? En nog moeilijker wordt het wanneer men probeert de waarde van elk individueel organisme mee in rekening te brengen. Ook het **tijdsaspect** is niet zomaar in een mathematisch model te vatten. Vandaag gecreëerde natuur kan nooit gelijkwaardig zijn aan een ecosysteem dat het resultaat is van duizenden jaren ontwikkeling. Wat veelal ontbreekt bij het waarderen van ecosystemendiensten is de link met **welzijn**. De natuur heeft een belangrijke betekenis voor het algemeen welbevinden en de gezondheid van mensen. Het gaat ook

om schoonheid, culturele waarden, rust en ontspanning en al deze immateriële aspecten zijn zeer moeilijk om te zetten in geldelijke waarden en zijn eigenlijk ook 'onbetaalbaar'.

Algemeen bestaat verder de indruk dat het allemaal wat **nattevingerwerk** is. Momenteel circuleren de meest uiteenlopende bedragen voor ecosysteemdiensten. Het TEEB-rapport¹⁰, opgemaakt onder leiding van *Pavan Sukhdev*, schat dat de wereldeconomie elk jaar ongeveer 2,5 tot 4 duizend miljard dollar verliest door milieudegradatie. Dat komt overeen met 7 procent van het mondiale bbp. Een andere studie spreekt van een wereldwijd verlies van 250 miljard dollar per jaar door aantasting van ecosystemen¹¹. Dit zijn cijfers die eigenlijk niet meer te bevatten zijn.

Het objectief vastleggen van de waarde van ecosystemen is voor vele landen trouwens niet haalbaar. In minder ontwikkelde landen is het al moeilijk om eenvoudige statistieken bij te houden. Ingewikkelde waardebepalingen en een sluitende monitoring van ecosystemen zelf uitvoeren is nauwelijks mogelijk. Daardoor worden ze heel sterk afhankelijk van grote en dure internationale **studiebureaus**, wat zeker voor zwakke partners problematisch is (bijv. inheemse groepen).

Ook bij een zogenaamde objectieve economische benadering gebeuren ten slotte **subjectieve inschattingen** die leiden tot 'gekleurde' resultaten. Dit blijkt onder andere uit de Greenpeace-studie over de praktijken van het internationaal studiebureau McKinsey¹² dat een bijna-monopolie heeft op de opmaak van nationale plannen in het kader van REDD+-programma's. De destructieve invloed van industriële plantages wordt systematisch ondergewaardeerd, de negatieve impact door kleine boeren systematisch uitvergroet. Ook wordt een overdreven inschatting gemaakt van zogezegd geplande toekomstige ontbossingen, waardoor privéfirma's overgecompenseerd worden bij een verbod op ontbossingen.

De valkuilen en risico's

Naast de bovenvermelde tekortkomingen en praktische moeilijkheden kan een aantal meer fundamentele bemerkingen gemaakt worden.

Bepaalde toepassingen leiden niet tot een betere bescherming van de biodiversiteit en kunnen zelfs een achteruitgang betekenen

Het omzetten van biodiversiteitswaarde in geldwaarde kan worden gebruikt als een *license to destroy*. Waardevolle natuurgebieden mogen vernietigd worden als er maar voldoende compensaties betaald worden.

Het kan ook leiden tot ongewenste **verschuivingen** in de biodiversiteit. Zo worden bossen die veel koolstof kunnen opslaan gemakkelijker beschermd, terwijl andere bossen zonder probleem vernietigd worden. Om dezelfde reden worden ecologisch waardevolle graslanden bebost en dan liefst met de boomsoort die het meest koolstof kan fixeren.

Bij het betalen voor ecosysteemdiensten is het zeer moeilijk om te bewijzen dat het echt een **surplus** betekent voor de biodiversiteitsbescherming (additionaliteitsprincipe).

Wanneer betaald wordt voor het behoud van een natuurgebied dat al een beschermd statuut heeft, kan men zich afvragen of dit wel verantwoord is.

Het is ook zeer moeilijk om waterdichte garanties te krijgen dat er geen **'lekken'** zijn. Wanneer er wordt betaald voor ecosysteembescherming in een bepaalde regio, maar de vernietigingen verschuiven gewoon naar andere regio's of andere landen, dan wordt het probleem gewoon verplaatst.

Het perspectief van betaling voor ecosystemendiensten kan aanleiding geven tot vormen van **chantage**. Als er niet wordt betaald, wordt bedreigd met vernietiging van het betrokken ecosysteem.

De **onzekerheid over de politieke toekomst** in bepaalde landen maakt het moeilijk om waterdichte garanties te krijgen op langere termijn. De continuïteit van de afgesloten beschermingscontracten is niet verzekerd en bij een machtswissel bestaat altijd het risico dat de ecosysteemvernietiging terug doorgaat, ondanks de uitbetaalde compensaties.

Ook dreigt een **devaluatie van internationaal erkende beschermingsstatuten**. Wanneer betaald moet worden om te beletten dat een beschermd natuurgebied vernietigd wordt, kan men zich afvragen wat het nut en de waarde van deze bescherming is. Het Yasuni-project in Ecuador is daar de best gekende illustratie van. De Ecuadoriaanse regering beloofde geen olie te ontginnen in dit beschermde natuurgebied dat de hoogste soortendiversiteit ter wereld heeft en als biosfeerreservaat is erkend door de UNESCO. In ruil vroeg de regering 350 miljoen dollar per jaar aan de internationale gemeenschap. En aangezien die er niet in slaagde dit bedrag bij elkaar te krijgen, dreigt men nu met grootschalige olieontginningen.

Ten slotte kan de natuur via verhandelbare koolstofkredieten gebruikt worden om de eigen verantwoordelijkheid van een land in de strijd tegen de **klimateverandering** te ontlopen. Het aanplanten van een plantage aan de andere kant van de wereld of het betalen voor het niet kappen van een bos, het is een manier om de opgelegde vermindering van uitstoot van broeikasgassen te omzeilen. Zeker wanneer dit systeem gebruikt wordt om opgelegde emissiereducties 'af te kopen' is dit geen stap vooruit voor het klimaat, integendeel.

Bepaalde toepassingen hebben negatieve sociale gevolgen

Betaling voor ecosystemendiensten geeft meer armslag en mogelijkheden aan degenen die geld hebben en is dus **intrinsiek onrechtvaardig**. Rijke staten, instellingen, ondernemingen kunnen compensaties betalen of kunnen ecosystemendiensten kopen. Dus het kan een mechanisme worden dat sociale ongelijkheid versterkt (het Mattheuseffect).

Eenmaal de geldwaarde van een ecosysteem is vastgelegd, is de vraag wie de **rechtmatige begunstigde** is. Zeker bij toepassing in REDD+-programma's is er een probleem van vermeende eigenaars versus eigenlijke grondgebruikers. In veel landen van het Zuiden is er onduidelijkheid over grondrechten en hebben lokale gemeenschappen eeuwenlange gebruiksrechten die nergens officieel vastgelegd zijn. Wanneer men een vergoeding wil uitbetalen in ruil voor de bescherming van een ecosysteem, riskeren

de echte gebruikers in de praktijk de dupe te zijn. Daarom moet het thema van *benefit sharing* (gedeelde voordelen) hoog op de agenda komen bij de discussies over REDD+-programma's.¹³

En ten slotte kan het **democratisch debat** monddood worden gemaakt. Wanneer de bevolking protesteert tegen de vernietiging van een natuurgebied omwille van de schoonheid, de intrinsieke waarde, de culturele betekenis, ... kunnen economen daar een monetaire waarde tegenover plaatsen om te bewijzen dat het 'maar' weinig waard is. De markt heeft gesproken en het debat wordt gesloten.

Het moneteriseren van de natuur is geen alternatief voor een goed overheidsoptreden

In een sfeer waarbij vooral gepleit wordt voor een terugtrekkende overheid met minder regels en minder controle, staat de markt klaar om die open plaats in te nemen. Daardoor wordt het klassieke natuurbeschermingsbeleid onderuitgehaald en wordt de vermarkting gebruikt als argument voor **deregulering**. Dit is momenteel het geval in Groot-Brittannië, onder het motto dat de markt alles wel zal regelen...

In staten waar **corruptie** hoogtij viert, biedt betaling voor ecosystemendiensten zeker geen alternatief. Bij illegale natuurvernietiging of ontbossingen die gebeuren via omkooprij van ambtenaren kan enkel een goed werkend overheidsapparaat een oplossing bieden.

Ten slotte dreigt hier ook het mechanisme dat de **goede leerlingen gestraft worden**. De internationale fondsen voor ecosysteembescherming gaan in de eerste plaats naar regio's waar de natuur sterk onder druk staan. Landen die de voorbije decennia volop werk maakten van een goed natuurbeschermingsbeleid, van strenge wetgeving en sluitende controle op illegale kappingen (bijv. Costa Rica) riskeren naast de extra fondsen te grijpen, want daar is de situatie minder acuut.

Ecosysteemdiensten gewikt en gewogen

Het nieuwe ecosysteendenken, waarbij diensten geleverd door de natuur worden omgezet in monetaire waarden, kan in bepaalde gevallen een nuttige toepassing hebben. Er blijven echter veel onduidelijkheden en knelpunten wanneer een louter economische logica wordt toegepast op natuurwaarden.

De belangrijkste ethische vraag blijft of het wel mogelijk is de waarde van de natuur in geld om te rekenen. De immateriële waarden zijn immers in principe onbetaalbaar en dus moeilijk moneteriseerbaar.

De belangrijkste ethische vraag blijft of het wel mogelijk is de waarde van de natuur in geld om te rekenen. De immateriële waarden zijn immers in principe onbetaalbaar en dus moeilijk moneteriseerbaar.

Het moneteriseren is ook een zeer functionalistische benadering. Wanneer het efficiënter is om een bepaalde ecosystemedienst te laten vervullen door een ander natuurgebied

of wanneer een bepaalde soort niet echt nuttig is om een bepaalde dienst te leveren, dan zou bescherming niet nodig zijn. Een dergelijke benadering staat haaks op de kern van wat het natuurbehoud altijd geweest is, met name de bescherming van particuliere natuurgebieden en/of soorten ongeacht hun functionele waarde.

Maar de belangrijkste kritiek is dat dit nieuwe ecosysteemen denken volledig mee stapt in een neoliberale logica waarin er geen plaats is voor andere dan financiële waarden. En dit houdt enorme risico's in. De vraag is ook of een goed functionerende markt voor ecosysteemdiensten wel mogelijk is. Wat wanneer deze markt grillig wordt en iets waardevols plots geen waarde meer heeft? De evolutie op de koolstofmarkt is het beste bewijs dat vermarkting van *environmental assets* een zeer riskante onderneming is. De prijs schommelde de voorbije jaren tussen 5 en 500 dollar per tCO₂-eq!

De natuur zomaar overleveren aan de spelregels van de vrije markt is dus een gevaarlijke piste. Ecosysteemdiensten verhandelen zoals waspoeder, desnoods aan dumpingprijzen, zal ons geen stap verder brengen in het biodiversiteitsbehoud. En koolstofkredieten uit bosbehoudprogramma's gebruiken om de eigen reductieverplichtingen te ontlopen zal het klimaatprobleem zeker niet oplossen.

Zijn er alternatieven?

Het volledig terugschroeven van het monetariseren van natuurwaarden lijkt moeilijk en is allicht ook niet wenselijk. Maar het is wel essentieel dat natuurbehoudkringen en de wetenschappelijke wereld een alternatieve strategie uitwerken om het mondiale biodiversiteitsverlies effectief te stoppen.

Eerst en vooral is er een sterke tegenbeweging nodig om een substantiële stem te geven aan de niet-monetaire argumenten en te wijzen op de mogelijke risico's van de huidige natuurvermarktningstrend. Momenteel is die tegenbeweging zwak.

Eerst en vooral is er een sterke tegenbeweging nodig om een substantiële stem te geven aan de niet-monetaire argumenten en te wijzen op de mogelijke risico's van de huidige natuurvermarktningstrend. Momenteel is die tegenbeweging zwak. Monetarisering van ecosysteemdiensten is een soort lichtbak geworden waar iedereen als konijnen naar zit te staren. Internationale instanties, ngo's, wetenschappers zijn wereldwijd in de ban van de discussie over de waardebeoordeling van

natuur (PES¹⁴, REDD, ...) en ondertussen is men almaar minder bezig met de echte structurele oorzaken van biodiversiteitsverlies.

Eerherstel van de natuur als common: een ander discours is dringend nodig

Zeker nu de ecologische én de financieel-economische crisis samensporen, is het belangrijk om alternatieve vormen van beheer en samenwerking te onderzoeken voor de bescherming van de natuurlijke rijkdommen. Binnen deze context is het concept van de *commons* zeer inspirerend (in het Nederlands vertaald als 'gemeengoed').

Nobelprijswinnares Elinor Ostrom¹⁵ omschreef de *commons* als gemeenschappelijke goederen die buiten de wetmatigheden van de markt vallen, maar wel een ontzaglijke waarde hebben voor de gemeenschap. Dat geldt onder meer voor water, lucht, grond, cultuur, kennis en ook voor natuur.

Voor het beheer van *commons* gelden andere wetmatigheden dan voor privé- en publieke goederen, omdat iedereen ze nodig heeft om te leven en zelfs te overleven ongeacht hun eigendomsstatuut. Zo heeft een lokale dorpsgemeenschap er alle belang bij dat samen beslist wordt op welke manier een waterbron best gebruikt en beheerd wordt zodat alle leden er blijvend gebruik van kunnen maken. Een specifiek natuurgebied kan een enorme betekenis hebben voor een lokale gemeenschap en die gemeenschap bepaalt best zelf hoe het gebied iedereen ten goede kan komen, ongeacht de 'waarde' van de geleverde ecosysteemdiensten.

Het globale natuurpatrimonium is een wereldgemeengoed waar iedereen belang bij heeft. Binnen dezelfde redenering zouden op internationaal niveau daarover afspraken moeten worden gemaakt in functie van alle gebruikers. In het belang dus van iedereen en niet in functie van individuele belangen of winstmotieven.

Er is nog veel denkwerk nodig om het beheer van de *commons* een stevige basis te geven maar er kunnen alvast enkele nieuwe krachtlijnen vastgelegd worden:

- De natuurbehoudsector moet terug een sterk tegendiscours opbouwen tegenover het functionalistisch natuurdenken dat er mee verantwoordelijk voor is dat de natuur globaal aan waarde verloren heeft (en dat mee aanleiding heeft gegeven tot wat Ton Lemaire de 'onttovering van de natuur' heeft genoemd). De 'onschatbare' waarde van de natuur en de complexiteit van de ecologische processen in ecosystemen moeten terug centraal staan en het algemeen belang van de natuur als gemeengoed moet terug in ere hersteld worden. Niet de mathematisch berekende waarde van de diensten geleverd door een natuurgebied is de norm, wel de waarde voor de lokale of mondiale gemeenschap, nu en in de toekomst.
- Vanuit het principe van de *commons* is het vermarkten van natuurdiensten in functie van individuele belangen of winstmotieven eigenlijk een absurditeit. Uiteraard hebben bedrijven en privé-instellingen een grote verantwoordelijkheid in de strijd voor biodiversiteitsbehoud maar een sterk regelgevend kader, sluitende internationale afspraken en vrijwillige maar duurzame verbintenissen vormen daarvoor een betere garantie dan het louter monetariseren van de natuur. Dit thema moet dan ook weggetrokken worden uit de schemerzone van de groene economie, omdat daar altijd een *rent-seeking behaviour* zal aanwezig zijn waarbij betalingen losgekoppeld worden van actieve bijdragen aan reducties van emissies of van biodiversiteitsverlies.
- Toekomstig onderzoek moet zich in de eerste plaats focussen op het verkrijgen van meer inzicht in de complexe ecologische processen die momenteel sterk onder druk staan en zo kunnen leiden tot onomkeerbare verstoringen. Er ligt ook een grote uitdaging voor de economische wetenschap om nieuwe denkkaders uit te werken voor de toekomst. Meer en meer kritische economen zijn ervan overtuigd dat de herontdekking van de *commons* en het uitwerken van nieuwe spelregels voor onze *commons* een absolute vereiste is voor een levensvatbare economische orde in de 21ste eeuw.¹⁶

- Om deze richting verder gestalte te geven op internationaal niveau zal een nieuw bondgenootschap nodig zijn tussen ngo's, overheden, burgers en wetenschappers wereldwijd die zich willen inzetten voor de strijd voor biodiversiteitsbehoud. Daarbij zou het Intergovernmental Science Policy Platform on Biodiversity and Ecosystems (IPBES) het kennisplatform moeten worden om deze alternatieve aanpak wetenschappelijk te onderbouwen.

Sociale rechtvaardigheid als basis

Uitgaande van het concept van natuur als *common* is het belang van de betrokken gemeenschappen primordiaal. Het kan niet langer dat ingrepen op de natuur gebeuren boven de hoofden van mensen die voor hun voortbestaan afhankelijk zijn van die natuur. Dat principe geldt op mondiaal vlak, maar evengoed op lokaal vlak. Zeker bij REDD+-projecten gaat het niet alleen om het zorgen voor een beperkte *benefit sharing* waarbij bekeken wordt of de lokale bevolking een graantje kan meepikken. Ingrepen in functie van het biodiversiteitsbehoud moeten uitgewerkt worden met en door de rechtstreeks betrokken bevolkingsgroepen en wijzigingen van gebruiksrechten kunnen enkel indien er een volledige compensatie of een alternatieve gebruiksvorm wordt gegarandeerd. Hun belang staat voorop, ongeacht de vermeende eigendomsstructuren. Nu al kan een aantal succesvolle praktijkvoorbeelden inspiratie bieden. In landen zoals Brazilië, Mexico, Costa Rica lopen projecten die lokale gemeenschappen stimuleren om hun *forest commons* goed te beheren in ruil voor financiële ondersteuning. Het gaat om innovatieve financieringssystemen die los staan van de markt maar gecontroleerd worden door de overheid en volledig gericht zijn op de betrokken kleine boeren, waarbij het concept samen met hen wordt uitgewerkt.

Een strikt afwegingskader bij de toepassing van betaling voor ecosysteemdiensten

Er wordt in de praktijk al volop gewerkt met marktconforme instrumenten bij ingrepen die te maken hebben met natuur en biodiversiteit. Het probleem is dat er momenteel geen algemeen aanvaard kader bestaat waarbinnen deze mechanismen kunnen worden toegepast en dat daardoor de markt vrij spel krijgt.

De meest frequente toepassingen zijn de compensatiemaatregelen die zijn opgelegd ingeval van natuurvernietiging en de natuurkredieten die daarvoor vervuld worden. Diverse studies wijzen erop dat er in de praktijk heel wat problemen zijn met betrekking tot de geschatte waarde van natuurgebieden, de evenwaardigheid van de voorgestelde compensaties, de evolutie en de monitoring van de compensaties, ...¹⁷

Er is dringend nood aan internationale spelregels en aan een duidelijk juridisch kader waarbinnen deze nieuwe mechanismen kunnen functioneren, want anders zal de natuur de (nu goed becijferde) pasmunt blijven bij economische projecten.

Volgende sporen zijn daarbij relevant:

- Een **wereldwijd reservatennetwerk** legt de cruciale natuurgebieden definitief vast op basis van internationaal aanvaarde criteria en garandeert hun absolute bescherming. Het gaat om gebieden die een groot ecologisch belang hebben of die

essentieel zijn voor de huidige en toekomstige generaties. Via een Internationaal Biodiversiteitsfonds (al dan niet als onderdeel van het Green Climate Fund) kan daarvoor aan minder ontwikkelde landen een compensatie worden uitbetaald.

- Het principe van de **aflaten** wordt **afgevoerd**. Het aankopen van natuurkredieten in ruil voor het niet nakomen van opgelegde emissiereductiedoelstellingen wordt niet langer toegelaten en dit moet als principe opgenomen worden in de post-Kyoto-klimaatonderhandelingen.
- Een internationale **gedragscode voor ondernemingen** wordt uitgewerkt in samenspraak met ngo's en wetenschappers, waarbij bedrijven die echt willen bijdragen tot het behoud van de wereldwijde biodiversiteit zich engageren om dit als basis te nemen voor hun activiteiten. De ondertekening én naleving van deze code kunnen op verschillende niveaus als voorwaarde gebruikt worden, bijvoorbeeld voor het verkrijgen van ecologiesteun, voor vrijstelling van bepaalde belastingen, voor het in aanmerking komen voor een voordelig belastingsregime en dergelijke. Dit is een alternatief voor de diverse vormen van *greenwashing* die nu nogal populair zijn bij bedrijven.
- De **rechten van inheemse volkeren** worden te allen tijde gevrijwaard.
- Natuur kan nooit het voorwerp zijn van transacties die louter op winstcreatie gebaseerd zijn. **Het verhandelen van of speculeren met natuurkredieten** met het oog op persoonlijke financiële verrijking moet verboden worden. Dit is vergelijkbaar met het internationaal verbod op handel in ivoor. Hier ook is de toestand van het olifantenbestand zo dramatisch dat er een internationale consensus is dat handel in ivoor gelijkgeschakeld wordt met stroperij.

Het engagement om in opvolging van *de Millennium Development Goals* een reeks bindende **Sustainable Development Goals** uit te werken op mondiaal niveau, een van de resultaten van de conferentie Rio+20 in 2012, biedt een uitgelezen kans om deze principes in internationale akkoorden te verankeren en concrete doelstellingen op het vlak van duurzame ontwikkeling en mondiale biodiversiteitsbescherming vast te leggen.

Structurele aanpak van de oorzaken van biodiversiteitsverlies

Zonder uitgebreid in te gaan op de fundamentele oorzaken van het enorme biodiversiteitsverlies moet hier ook gewezen worden op een aantal structurele factoren die aan de basis liggen van de wereldwijde natuurvernietiging. Zo wordt jaarlijks nog steeds 13 miljoen ha bos permanent vernietigd, met Brazilië en Indonesië als koplopers.¹⁸ Vooral intensieve landbouwactiviteiten liggen aan de basis van deze ontbossingen, onder meer voor de aanleg van grootschalige soja- en palmolieplantages.

Naast een betere regelgeving en een coherent internationaal kader, kunnen dergelijke bodemgebruikswijzigingen ook verhinderd of minstens beperkt worden door maatregelen aan de vraagzijde. Wijziging van consumptiepatronen en consumentenacties kunnen hier een belangrijke rol spelen. Zolang er vraag is naar producten waarvoor natuur moet sneuvelen, gaan bedrijven en overheden in producerende landen zich daar ook naar richten. Vandaar dat er ook binnen de REDD-programma's stilaan meer aandacht is voor de zogenaamde *demand-side drivers of deforestation*.

Drastische vermindering van de vraag naar industriële soja voor de westerse veeteelt door een verminderde vleesconsumptie en door een grondige omvorming van onze veevoedersector (met meer eigen eiwitproductie) zal het aanbod doen dalen en dus ook de nood aan bijkomende gronden voor uitbreiding van de sojateelt. Het invoeren van strenge criteria voor import en/of verkoop van palmolie zal de afzetmarkt voor producten die geteeld worden op basis van onverantwoorde ontbossingen in Zuidoost-Azië sterk doen dalen. Bedrijven gaan zich immers alleen fundamenteel anders gedragen als ze gepakt worden op hun kwetsbare flank, hun afzetmarkt. Als die zich tegen hen keert, kunnen ze vaak plots wel een beleid ontwikkelen dat ontbossing uit hun toevorketen weert.

Op langere termijn is het belangrijk dat positieve initiatieven van bedrijven zo snel mogelijk in wetgeving worden omgezet. De markt verschuift immers vlug en duurzame praktijken kunnen plots minder interessant worden voor bedrijven of voor hun imago, en dan dreigt alles teruggedraaid te worden.

Ten slotte is het essentieel dat minder ontwikkelde landen worden ondersteund bij de ontwikkeling van een goed natuur- en bosbeschermingbeleid, bij het opmaken van duidelijke landbestemmingsplannen en bij de uitbouw van een betere bestuurskracht. Want de lokale gevolgen van alle mogelijke beschermingmaatregelen staan of vallen met de mate waarin de plaatselijke overheden in staat zijn deze maatregelen ter plaatse ook effectief af te dwingen.

Conclusie en perspectieven

Het concept 'ecosysteemdiensten' werd gelanceerd door de natuurbehoudsbeweging omdat hun eisen onvoldoende gehoor vonden bij politici en andere maatschappelijke spelers. Die bleken immers vooral gevoelig voor economische argumenten. De enige manier, zo leek het, om aandacht te krijgen voor de bescherming van ecosystemen, is wijzen op de geldwaarde van de diensten geleverd door deze ecosystemen. Na enkele decennia van pogingen om deze diensten een monetaire waarde te geven, wordt duidelijk dat ook deze strategie gefaald heeft. Monetarisering op zich blijkt uiteindelijk een zeer reductionistische benadering te zijn om natuur op waarde te schatten. Bepaalde experts spreken zelfs van een *hijacking* (kaping) van het concept ten dienste van een dominante neoliberale logica die veronderstelt dat iets pas waarde heeft als er een monetaire markt voor bestaat of desnoods gecreëerd wordt.

Onze stelling is dat natuur niet te koop is en niet zomaar kan verhandeld worden omdat ecosystemen een unieke waarde hebben. Natuurgebieden, bossen en rivieren behandelen alsof ze inwisselbare producten zijn die gekocht en verkocht kunnen worden, gaat volledig voorbij aan het feit dat ze deel uitmaken van een complex geheel en een inherent onderdeel vormen van een specifiek menselijk en cultureel landschap.

Dat dit besef stilaan groeit, bewijst de verklaring die onlangs werd ondertekend door meer dan honderd organisaties van over de hele wereld, naar aanleiding van de opening van het *World Forum on Natural Capital* in Edingburgh op 21 november 2013. Onder de titel *No to biodiversity Offsetting* wordt opgeroepen om te stoppen met de natuur te verhandelen via marktconforme mechanismes zoals koolstofhandel en

natuurcompensatiekredieten, omdat de praktijk aantoont dat dit niet werkt¹⁸. Dergelijke compensatiemechanismen geven geen antwoord op het wereldwijde biodiversiteitsverlies, maar zijn integendeel dikwijls de oorzaak van verdere natuurvernietiging en van verarming van lokale gemeenschappen.

Wij willen een pleidooi houden voor een eerherstel van het concept van de natuur als *common*, waarbij een alternatief denkkader voor ons economisch handelen moet worden uitgewerkt, met aandacht voor het (duurzaam) beheer van gemeenschappelijke goederen, waaronder de natuur, en dit los van de pure marktlogica. Wij hopen dat daarrond een wereldwijd bondgenootschap kan ontstaan dat perspectief biedt op een effectieve bescherming van de mondiale biodiversiteit. En de tijd dringt... want veel uitstel kunnen we ons niet meer permitteren.

Bio

Vera Dua, Alma De Walsche, en Marjolein Visser. Deze tekst kwam tot stand op basis van de discussies binnen de Werkgroep Monitarisering Ecosysteemdiensten van de onafhankelijke ecologische denktank Terra Reversa.

Voor Hoofdstuk 3 waren de discussies met Glenn Delière en Stijn Neuteleer zeer inspirerend. Met dank aan Jan Mertens voor de hulp bij de eindredactie.

Eindnoten

1. A safe operating space for humanity, Rockström e.a., *Nature* 461, 472-475 (24 September 2009)
2. Extinction: The Causes and Consequences of the Disappearance of Species, Paul R. Ehrlich and Anne Ehrlich, 1981, Random House, Inc, New York.
3. Two Conceptions of Biodiversity Value, Holland, A. and J. O'Neill. (1999). In Posey D, (ed.), *Cultural and Spiritual Values of Biodiversity*, 460-463. Londen: Intermediate Technology Publications.
4. Environmental Values. Should Biodiversity Be Useful?, Delière, G., Neuteleers, S.. (Publicatie verwacht najaar 2014)
Moet biodiversiteit nuttig zijn? Ecosysteemdiensten vs. natuurervaring. Delière, G., Neuteleers, S., *Nature.Focus* 10(2): 77-80, 2011
Biodiversity and Ecosystem Services, Jacobs, S., Haest, B., de Bie, T., Delière, G., Schneiders, A., Turkelboom, F. (2013). In: *Ecosystem Services. Global Issues, Local Practices*. San Diego: Elsevier
5. Millennium Ecosystem Assessment (MEA) Ecosystems and human well-being, Current state and trends, 155 (2005)
6. Valuing Ecosystem Services as Productive Inputs, E.B. Barbier, *Economy Policy* 22(49), 2009
7. The United Nations Collaborative Programme on Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation in Developing Countries, <http://www.un-redd.org/AboutREDD/tabid/582/Default.aspx>
8. Building bridges: State of the Voluntary Carbon Market 2010, Hamilton, Katherine e.a., Report by Ecosystem Marketplace & Bloomberg New Energy Finance, juni 2010
9. Carbon Scan, Noel Kempff Climate Action Project and the Push for Sub-national Forest Offsets, Greenpeace International report,, oktober 2009
10. The Economics of the Ecosystems and Biodiversity, interim report, 2008, European Communities (zie ook diverse rapporten, <http://www.teebweb.org>)

11. Economic reasons for conserving wild nature, *Science*, Vol.297 n° 5583, pp. 950 - 953, 2002
12. McKinsey's 'bad influence' over rainforest nations around the world, 2011, Greenpeace report
13. Making Benefit Sharing Arrangements Work for Forest-Dependent Communities, Diji Chandrasekharan Behr, 2012, Overview of Insights for REDD+ Initiatives, Washington, DC Program on Forests (PROFOR).
14. PES = Paying for Ecosystem Services
15. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Ostrom, Elinor, 1990, Cambridge University Press
16. Gemeengoed - delen brengt welvaart, Silke Helfrich, Rainer Kuhlen, Wolfgang Sachs, Christian Siefkes, 2009, vertaald door Oikos, 2012
17. Biodiversity offsets in theory and practice, Joseph W. Bull, K. Blake Suttle, Ascelin Gordon, Navinder J;Singh; E.J. Milner-Gulland, *Fauna & Flora International*, 2013, P. 1 -12.
17. *State of the World's Forests*, Food and Agriculture Organization of the United Nations Rome, 2012
18. No to Biodiversity Offsetting, statement, november 2013, <http://no-biodiversity-offsets.makenoise.org>

